

*М.А. ЛИСАК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

*О.О. ШЕРЕМЕТ, кандидат економічних наук, доцент кафедри
Національний університет харчових технологій*

Зовнішня торгівля в умовах інтеграції України

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтеграції України у світову та європейську економічну системи проблеми розвитку зовнішньої торгівлі виходять на перший план. Показники України у торгівлі товарами й послугами демонструють значні коливання, які спричинені низкою зовнішніх і внутрішніх негативних факторів. Нестабільність підсилюється високим рівнем відкритості української економіки, або, іншими словами, інтегрованістю у світову економіку та залежністю вітчизняних виробників від іноземних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досягнення стабільних доходів від експорту потребує постійного моніторингу зовнішньої торгівлі та її ефективної діагностики, оцінки конкурентних переваг української продукції на світовому ринку. Дослідженням проблеми зовнішньої торгівлі та перспективних ринків збуту займалися такі вчені-економісти, як: Б.В. Духницький, О.А. Мельник [1], Ю.О. Лупенко [3], М.І. Пугачов [4] й інші. З огляду на підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС слід приділити більше уваги дослідженню тенденцій зовнішньоторговельного балансу України, конкурентних переваг вітчизняної агропромислової продукції й недоторгованих ринків, потенціал яких не повністю використаний українськими підприємствами.

Мета статті – дослідження можливої стабілізації зовнішньої торгівлі України виходом на перспективні зовнішні ринки, виявлення умов просування вітчизняної аграрної продукції на зовнішніх ринках, потенціал яких використано не повною мірою.

Виклад основних результатів дослідження. В умовах міжнародної економічної інтеграції важливо забезпечувати високий рівень експорту продукції, адже традиційно її конкурентоспроможність ототожнюється з величиною експорту. За останнє десятиліття дефіцит зовнішньоторговельного балансу України істотно скоротився і досяг 1,69 млрд дол. США в 2015 році. Це найнижчий показник із 2005 року. Останніми роками для торгівлі товарами та послугами характерні істотні коливання через дестабілізацію економічної ситуації. На обсяги й структуру зовнішньоторговельних операцій вплинула девальвація національної валюти, що, всупереч очікуванням, не привело до суттєвого збільшення обсягів експорту [5].

На український експорт значною мірою вплинули дестабілізація виробництва та падіння світових цін на сировину [7]. Вартість товарного експорту в 2015 році знизилася приблизно на 43 % порівняно з 2008 роком і з 67 млрд дол. до 38,1 млрд. доларів США станом на 2015 рік [2].

Український експорт, завдяки високим урожаям останніх років і полегшенню доступу до ринку ЄС, переважно представлений аграрною продукцією. Зокрема, сільськогосподарські товари, зерно та насіння олійних культур становили близько 38 %

загального обсягу українського експорту в 2015 році, що більше ніж удвічі перевищує частку цієї продукції в експорті 2008 року. Слід зазначити, що затяжний збройний конфлікт на окремих територіях Донецької й Луганської областей і тимчасова окупація Автономної Республіки Крим продовжують істотно впливати на торгівлю в Україні. Частка Криму та Донецької й Луганської областей у загальному обсязі експорту українських товарів знизилася з 26,6 % у 2013 році до 10,4 % у 2015-му році [2]. У період із 2013 по 2015 рік експорт із Донецької області зменшився на 70%, а з Луганської – на 93 %. Вартість експортних втрат за рахунок цих регіонів разом із тимчасово окупованою Автономною Республікою Крим становила

12,9 млрд дол. США, тоді як загальні експортні втрати України за два роки – 25,2 млрд дол. США.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі України переважає експорт сировинних та імпорт споживчих товарів. Український експорт, в якому переважає продукція металургії й сільського господарства, представлений, головним чином, проміжними товарами, які використовуються як вихідний матеріал для виробництва інших кінцевих споживчих товарів. Спостерігається також більша диверсифікованість українського експорту через поступове зменшення орієнтованості України на ринки країн СНД і, зокрема, на російський (рис. 1).

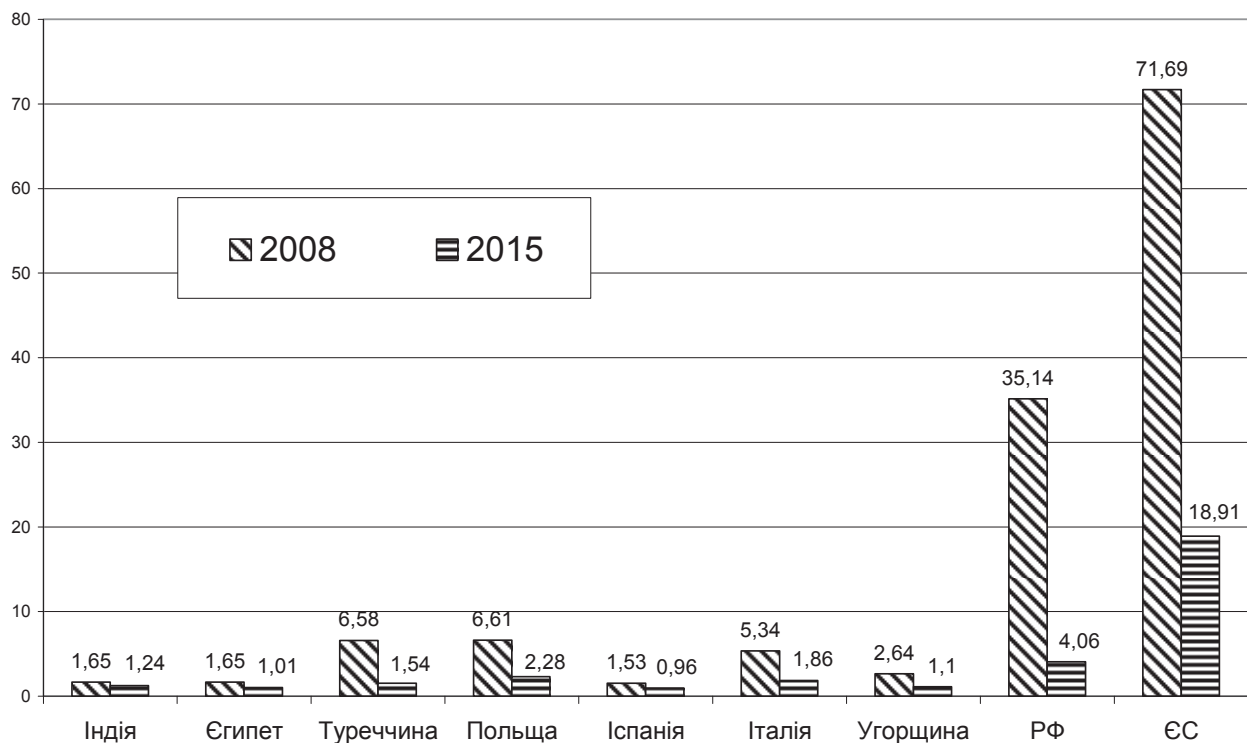

Рис. 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у 2008 та 2015 рр., млрд дол. США

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Втрата російського ринку виявилася тимчасовою проблемою для українських виробників, орієнтованих на експорт, особливо в тих секторах, які значною мірою залежать від попиту з боку Російської Федерації. Адже це потребувало від вітчизняних виробників додаткових витрат на переорієнтацію торговельних потоків.

Разом із тим зберігається залежність українських експортерів від традиційних ринків – переважно ринків країн СНД (у 2015 році частка українського експорту на ринках країн СНД, разом із Російською Федерацією, становила 20,5 %), Україна виходить на нові ринки, головним серед яких є ринок ЄС. Сукупна частка ринку ЄС в обсязі українського експорту зросла з 27,3 % у 2008 році до

34,1 % у 2015-му. Це стало можливим частково завдяки торговим преференціям, що були надані Україні в результаті підписання Угоди про асоціацію між нею та ЄС [6].

Ринки Китаю та Індії також стали ключовими напрямками для українських товарів. На них у 2015 році припадало понад 10 % загального обсягу експорту українських товарів порівняно з 2,3 % у 2008 році.

У процесі дослідження було виявлено кілька важливих ринків, потенційні можливо-

сті яких не повністю використані для української торгівлі. Україна наразі недостатньо використовує торговельні можливості з такими країнами, як Сполучені Штати Америки, Німеччина, Великобританія, Франція, Японія, Канада. Загалом, Україна недовикористовує торговельний потенціал з 75 країнами світу й недоодержує, таким чином, близько 6 млрд дол. США (табл.).

Географічна структура експорту товарів Україною у 2008 та 2016 рр.

Країна	2008 р.		2016 р.	
	Експорт, млн дол.США	До загального обсягу, %	Експорт, млн дол.США	До загального обсягу, %
ЄС	18265,7	27,28	13496,3	37,12
Азія	15887,0	23,72	11796,3	32,44
Африка	3902,4	5,83	3803,3	10,45
Америка	4144,0	6,19	785,6	2,16
СНД	23166,3	34	6031,5	16,58
Російська Федерація	15737,31	23,5	3592,92	9,88
Інші країни світу	43801,0	65,41	30330,2	83,41
Усього	66967,3	100	36361,7	100

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Імпорт товарів також різко знизився. Загальний обсяг імпорту зменшився за аналізований період більше ніж удвічі: з 85,4 млрд. дол. США у 2008 році до 37,5 млрд у 2015-му. Таке зниження імпорту можна пояснити низкою причин, зокрема, падінням реальних доходів населення та

скороченням внутрішнього попиту, девальвацією гривні, введенням тимчасового додаткового імпортного збору й зниженням цін на сировину. Як зазначалося вище, імпорт у структурі торгівлі в Україні представлений переважно споживчими товарами, що становлять більше однієї його третини (рис. 2).

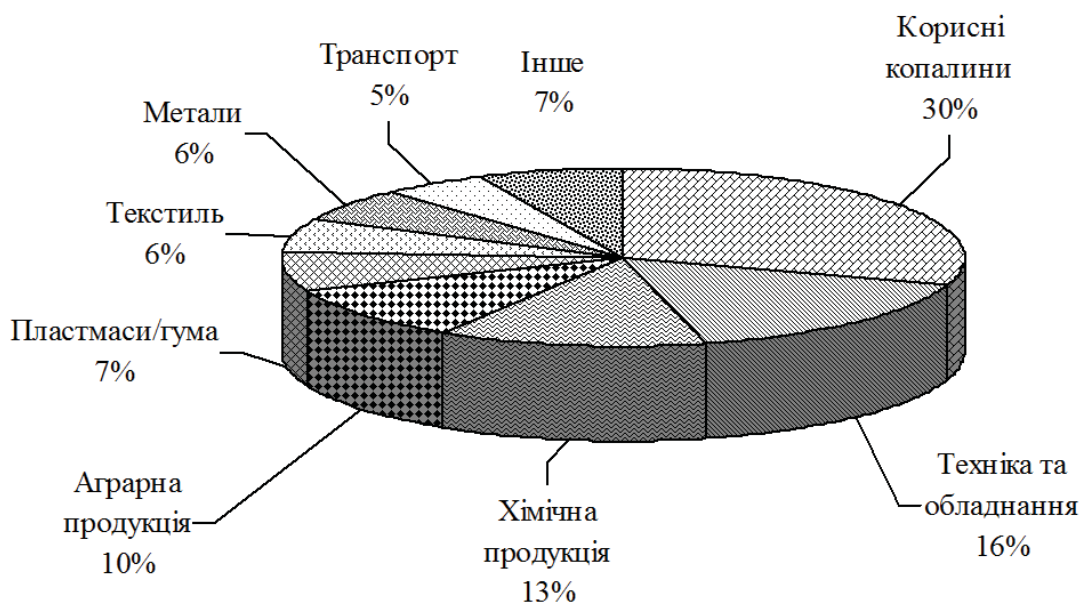

Рис. 2. Товарна структура імпорту України, 2014-2015 рр.

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Структура імпорту визначається високою залежністю від енергоресурсів. У 2014-2015 роках 30 % імпорту сировинних товарів України припадало на природні мінеральні продукти. Серед інших статей імпорту основними є техніка та обладнання (16 %), продукція хімічної й суміжних галузей (12 %), а також аграрна продукція (10 %).

Останніми роками різко змінився розподіл часток між ринками, з яких Україна імпортує продукцію. Зокрема, поступово збільшується вплив країн ЄС, обсяг імпорту з яких становив у 2015 році 8404,26 млн дол. США порівняно з 51965,96 у 2008 році (рис. 3).

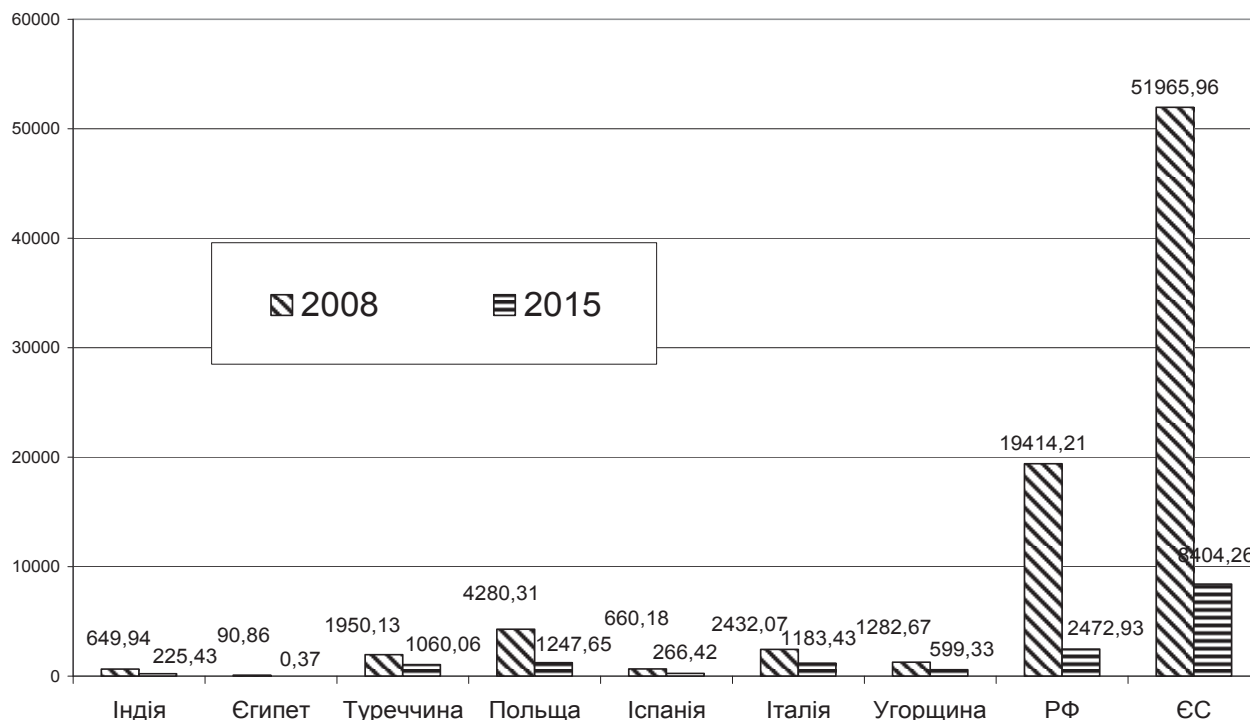

Рис. 3. Країни, з яких продукція імпортувалася в Україну у 2008 та 2015 рр., млн. дол. США

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Серед товарів, які Україна імпортує з Європи, домінує паливо, продукція машинобудування, обладнання, а також хімічна та фармацевтична продукція [6].

Частка країн СНД в українському імпорті скоротилася вдвічі у період з 2008 по 2015 рік – від 16,3 до 8,0 %, передусім за рахунок зменшення імпорту мінеральної продукції. Але при цьому ринкова частка продукції, що експортується з Китаю, зросла завдяки гнучкому підходу до експорту електрообладнання й устаткування.

Характеризуючи вітчизняну економіку, варто виділити кілька складових (систем). Зокрема, продовольча система, яка виробляє готові харчові продукти та іншу аграрну продукцію, харчові інгредієнти тощо, є одним із найважливіших секторів економіки України. Вона має величезну ресурсну базу,

людський капітал, налагоджене виробництво і досвід. З огляду на ринкові умови розвиток цього сектора можливий тільки за рахунок впровадження нових інтенсивних технологій. Більшість експортованих харчових продуктів становлять первинні: кукурудза, пшениця, ячмінь, свіжі фрукти й овочі, м'ясо (рис. 4). Усі ці продукти обробляють в Україні, але, враховуючи зростаючий попит на продукти харчування у світі, їх можна додатково обробляти та експортувати як продукти з вищою доданою вартістю.

Порівняно з 2008 роком експорт аграрної продукції знизився на 26 %, а імпорт цієї продукції – на 41%. Україна має великий потенціал для розвитку виробництва й експорту продовольчої сировини, готових продуктів харчування, органічної продукції.

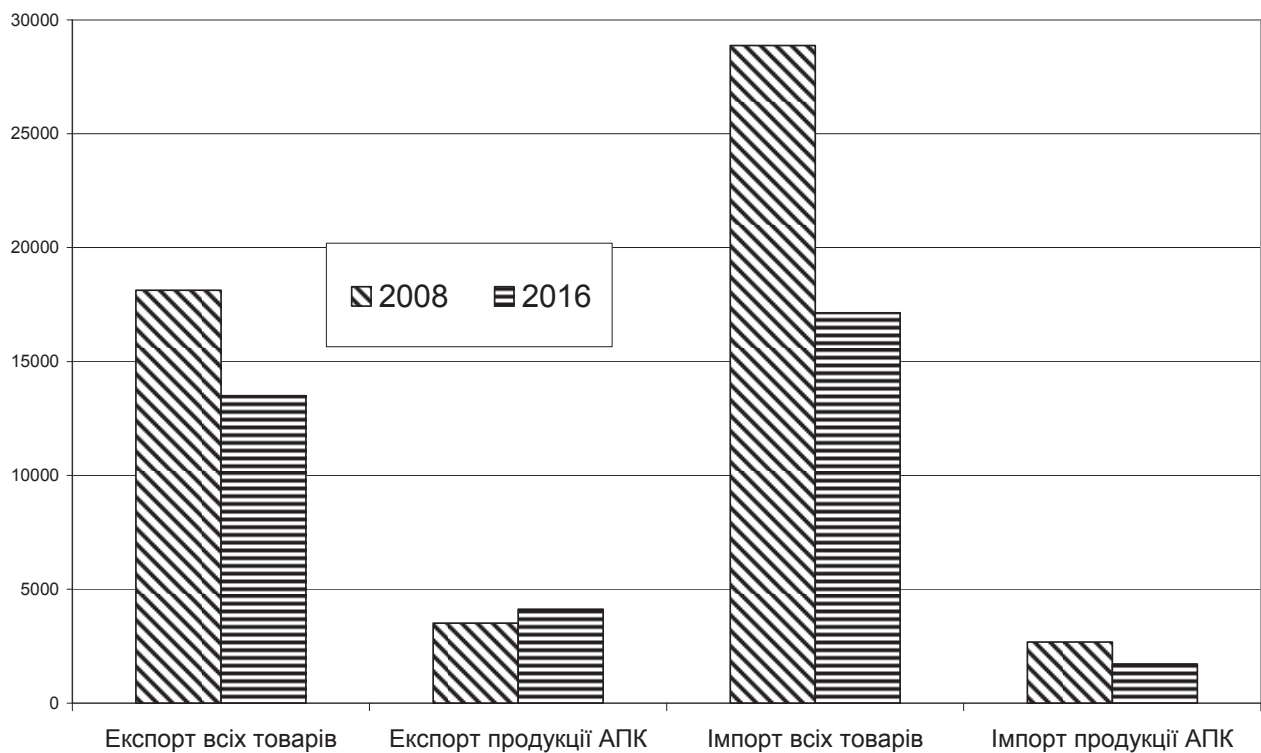

Рис. 4. Вартість експорту й імпорту всіх товарів, зокрема агропродовольчих, України та ЄС в 2008 та 2016 рр., млн дол. США

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Продовольча сировина (свіжонарізана продукція і напівфабрикати) включають у себе будь-яке приготування їжі, консерви, свіжу нарізку, заморожені й приготовлені овочі, концентрат соку, пасту та будь-які інші продукти, які є “готовими до вживання” або “готовими до приготування” й можуть використовуватися для споживання або подальшої обробки. Цей вид виробництва є одним з основних для харчової промисловості. Великі компанії експортують свою продукцію за кордон і мають налагоджені канали поставок до сусідніх країн Європи або Близького Сходу, проте частина продукції постачається також і на внутрішній ринок.

Готові харчові продукти широко представлені в асортименті української продукції. Це кондитерські вироби, м'ясо птиці, напої, соняшникова олія, мед, соки, томатна паста, консервовані овочі, молочні продукти тощо. Їх успішно експортують, проте існує великий потенціал для відкриття нових ринків. Наприклад, відповідно до угоди Угоди про асоціацію між Україною та ЄС вітчизняні виробники використали річну квоту на мед, цукор, ячмінну крупу й борошно, перероб-

лені томати, виноград та яблучні соки за перші три місяці 2016 року.

Органічна продукція може допомогти Україні знайти свою нішу на ринку, враховуючи зростаючий інтерес до цього виду продукції. Сприятливі кліматичні умови й родючі ґрунти можуть зробити Україну конкурентоспроможним виробником та експортером органічної продукції в Європу й інші країни. Існує також тенденція до підвищення попиту на цю продукцію і на вітчизняному ринку.

Нині більшість виробників органічної продукції в Україні – це невеликі підприємства та сімейні ферми. Але перед ними постає низка проблем у зв'язку з реалізацією й роздрібним продажем продукції, зокрема проблеми сертифікації та кількості.

Відкрита й експортоорієнтована українська економіка потребує розробки та прийняття стратегій зовнішньої торгівлі. Це розуміння було сформовано на базі основних документів із розвитку торгівлі й експорту, його поділяють ключові інституції, які займаються розробкою національної політики у цій галузі. Зокрема, Уряд усвідомлює необхідність

підготовки та реалізації комплексної стратегії з просування торгівлі й експорту – Національної експортної стратегії.

Оскільки торгівля є невід'ємною складовою загальної державної політики, вона пов'язана з багатьма іншими стратегіями та планами в інших галузях, які наразі запроваджуються або знаходяться на стадії розробки. Зокрема: Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», План законодавчого забезпечення реформ в Україні, Розпорядження Кабінету Міністрів України № 847-р «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року, Стратегія розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року, Концепція реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року тощо.

Для реалізації даних цілей має бути розроблена правова база електронної комерції відповідно до міжнародних стандартів. Імплементація здійснюватиметься на основі річних планів заходів і фінансуватиметься за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів, приватних інвестицій, а також міжнародної технічної допомоги та донорського фінансування.

Висновки. Аналіз стратегічних і програмних документів України показує, що існує досить логічний і послідовний пакет заходів,

що проводяться на законодавчому рівні, які передбачають імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею». Тобто, є узгодженою метою Президента України, Верховної Ради й Уряду України.

Практично в усіх проаналізованих документах зазначено експортні ініціативи, зокрема: конкурентні переваги, просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки, узгодженість стратегічних документів у сферах, які є пріоритетними для експорту. Проте в усіх стратегічних документах має бути чітко визначена, окреслена і впорядкована діяльність з імплементації для забезпечення узгодженості та логічного розподілу навантаження між учасниками відповідних заходів.

Таким чином, стабілізація зовнішньої торгівлі України й вихід на перспективні зовнішні ринки можливі за умови запровадження логічних послідовних заходів у рамках реалізації законодавчих ініціатив. Наразі Україна недостатньо використовує торговельні можливості з такими країнами, як Сполучені Штати Америки, Німеччина, Великобританія, Франція, Японія та Канада. Основним критерієм діяльності має бути орієнтація на ринок або експорт, з одного боку, й узгодження функцій крос-секторіальної торгівлі (зокрема, просування, гармонізація нормативно-правових документів) – з іншого.

Список використаних джерел

1. *Духницький Б.В.* Перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з Європейським Союзом в аграрній сфері / [Духницький Б.В., Пугачов М.І., Мельник О.А. та ін.] ; за ред. М.І. Пугачова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2016. – 40 с.
2. Державна служба статистики України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. *Лупенко Ю.О.* Перспективи та можливі ризики розвитку сільського господарства України у 2017 році: науково-аналітичний прогноз / [Лупенко Ю.О., Пугачов М.І., Месель-Веселяк В.Я. та ін.] ; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2017. – 32 с.
4. *Пугачов М.І.* Экспортная математика [Текст] / М.І. Пугачов // Агро Перспектива. – 2017. - № 5. – С. 22-25.
5. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства [Текст] : моногр. / Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 392 с.
6. European Commission [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
7. The Eurasian Wheat Belt and Food Security. Global and Regional Aspects / S. Gomez y Paloma et al. (eds.). – Springer International Publishing Switzerland, 2017. – 318 p.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2017 р.

Фахове рецензування: 03.11.2017 р.

* * *